

НОВІ ДАНІ ПРО РІДКІСНИХ ТА МАЛОВИВЧЕНИХ ПТАХІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

М.Н. Гаврилюк, В.М. Грищенко, Є.Д. Яблонівська-Грищенко

New data about rare and insufficiently known birds of central Ukraine. - M.N. Gavrilyuk, V.N. Grishchenko, E.D. Yablonska-Grishchenko. - *Berkut*. 14 (1). 2005. - Data about 48 species collected in 1995–2005 are presented. [Ukrainian].

Key words: fauna, central Ukraine, rare species, vagrant.

Address: M.N. Gavrilyuk, biology faculty, Cherkasy National University, Shevchenko str., 81, Cherkasy, 18000 Ukraine; e-mail: gavrilyuk@cdu.edu.ua.

Матеріал для даної роботи зібраний протягом 1995–2005 рр. у Черкаській області і частково на сусідніх територіях – на півночі Кіровоградської, південному заході Полтавської та півдні Київської областей. До статті увійшли дані, які не публікувалися раніше.

Чорношия гагара (*Gavia arctica*). 10–12.05.1996 р. тричі спостерігався поодиноким птах на руслі Дніпра поблизу від гирла Росі – запізнілий мігрант або літуча особина.

Пелікан (*Pelecanus sp.*). За даними студента біологічного факультету Черкаського педінституту В. Вишиваного (особ. повід.), влітку 1995 р. на ставку біля с. Терлиця (Монастирищенський район Черкаської області) кілька тижнів трималося 2 пелікани, скоріше за все, рожевих (*P. onocrotalus*). Вперше достовірний випадок зальоту цього виду на Черкащину був зареєстрований у липні 2003 р. біля Канева (Грищенко та ін., 2003).

Велика біла чапля (*Egretta alba*). Чисельність на гніздуванні та під час сезонних міграцій у регіоні останнім часом зростає (Грищенко, 2001). У гніздові періоди починаючи з 1993 р. птахи регулярно зустрічаються у верхів'ях Кременчуцького водосховища північніше с. Сокирна Черкаського району. У 2002 р. невелика колонія з'явилася на кущах серед очерету на Ірдинських болотах неподалік від траси Черкаси – Сміла. У 2005 р., судячи з кіль-

кості відпочиваючих птахів, колонія нараховувала 20–30 пар. Інше поселення існує серед очерету на одному з риборозплідних ставків біля с. Леськи (Черкаський район), де гніздиться, ймовірно, 20–40 пар (дані 2005 р.). 19.05.2005 р. виявлена колонія чисельністю не менше 10–20 пар у заростях очерету на частково осушених болотах між селами Броварки (Золотоніський район Черкаської області), Тарасівка і Пологи-Яненки (Переяслав-Хмельницький район Київської області).

Руда чапля (*Ardea purpurea*). Спорадично гніздиться невеликими колоніями в очеретяних заростях. Принаймні 5–10 пар гніздяться в ур. Склярівому біля с. Бубнівська Слобідка Золотоніського району. 13.06.1998 р. колонія до 10 пар була виявлена в очеретах у верхів'ях Кременчуцького водосховища неподалік від с. Сокирна Черкаського району. Колонія існує серед очерету на одному з риборозплідних ставків біля с. Леськи (Черкаський район), де гніздиться, ймовірно, 20–30 пар разом з великою білою чаплею (за даними 2005 р.). 17.06.2005 р. руда чапля спостерігалась на зарослому ставку в с. Яснозір'я Черкаського району.

Чорний лелека (*Ciconia nigra*). Регулярно зустрічається в невеликій кількості на прольоті, восени набагато частіше, ніж весною (Грищенко, 1992; Грищенко та ін., 1998). Неодноразово відмічалися також літучі особини. 17.06.2002 р. на спустеному ставку в с. Степанці Канівського рай-

ону трималися 9 молодих чорних лелек. У наступні роки поодинокі птахи і невеликі групи відмічалися на цьому ставку ще кілька разів. С.В. Надточій (особ. повід.) спостерігав наприкінці серпня 1995 р. одного відпочиваючого чорного лелеку на спущеному ставку біля с. Надточаївка (Шполянський район Черкаської області). Нами в гирлі р. Рось над Дніпром дві особини відмічені 9.08 і одна 10.08.1996 р. Директор філіалу “Холодний Яр” Національного історико-культурного заповідника “Чигирин” Б.В. Легоняк (особ. повід.) 22.08.2002 р. на луках у заплаві р. Тясмин біля с. Медведівка (Чигиринський район Черкаської області) бачив 4 птахів, а наступного дня на цьому ж місці – двох чорних лелек. О.Д. Петриченко (особ. повід.) 21.09.2003 р. бачив двох чорних лелек над Дніпром біля Канева. 27.03.2005 р. одного пролітного птаха ми спостерігали біля с. Червона Слобода (Черкаський район).

Останнім часом чорні лелеки стали зустрічатися у гніздовий період, що дає підстави припускати можливість спорадичного гніздування виду в Черкаській області. 21.06.1996 р. чорний лелека відмічений між селами Михайлівка (Канівський район) та Станіславчик (Черкаський район). 17.06.2002 р. у цьому ж місці знову спостерігався один чорний лелека. Птах вилетів з лісу, поступово набрав висоту та полетів на північний захід у напрямку заплави р. Рось. Другим місцем можливого гніздування чорного лелеки є Ірдинські болота. В червні 2002 р. С.В. Домашевський (особ. повід.) разом з В.А. Костюшиним і С.А. Гладкевичем одного птаха спостерігали над цими болотами. За даними мисливствознавця В.О. Дзюби (особ. повід.), у 2004 р. пару чорних лелек регулярно відмічали на Ірдинських болотах у травні – червні неподалік від траси Черкаси – Канів. За даними егеря В.І. Солянова (особ. повід.), у червні 2002 р. пара чорних лелек регулярно спостерігалася на заплавному острові Плавучий на Дніпрі (біля с. Хрещатик Черкаського району). 25.04.2004 р. одного чорного лелеку

бачили неподалік від цього місця – в урочищі Гнилий Бакай біля с. Тубільці (Черкаський район) (І.Г. Нікіщенко, особ. повід.).

Червоновола казарка (*Rufibrenta ruficollis*). Останнім часом зареєстрована на прольоті та зимівлі (Гриценко, Гаврилюк, 1998). На очисних спорудах біля с. Червона Слобода (Черкаський район) 16.01.2004 р. спостерігалися 6 червоноволих казарок.

Сіра гуска (*Anser anser*). Одним з біотопів, де гніздяться гуси в Черкаській області, є риборозплідні ставки. На ставках біля с. Лозівок (Черкаський район) виводок з 7 оперених пташенят разом з двома дорослими спостерігався 8.07.1995 р. За даними егерів, у 2001 р. пара гусей гніздилася тут серед очерету на каналі. На цих ставках С.В. Надточій (особ. повід.) наприкінці липня 2004 р. регулярно бачив дві зграйки (ймовірно, виводки) загальною чисельністю 15–20 особин. Гуси, що спостерігаються на цих ставках, тісно пов’язані з Кременчуцьким водосховищем – доводилося спостерігати їх польоти в обох напрямках, а також на поля. 11–12.05.1996 р. у плавнях верхів’їв водосховища трималися зграї гусей загальною чисельністю в кілька десятків особин. На самому водосховищі, за даними мисливців (О.О. Кравцов, особ. повід.), гніздиться не більше 1–2 пар.

Іншим місцем гніздування є ставок біля с. Леськи (Черкаський район). На відміну від навколишніх водойм, воду з нього не спускають і він заріс очеретом. За даними егеря В.Г. Кривошеї (особ. повід.), тут щороку гніздиться пара сірих гусей. Можливо цих же птахів спостерігав С.В. Надточій (особ. повід.) на луках біля с. Червона Слобода (Черкаський район) – 18 особин у середині липня 2004 р. За даними егеря В.Г. Кривошеї (особ. повід.), у 2000 р. гніздо сірої гуски з кладкою знайшли на невеликому піщаному острові на ставку біля с. Сагунівка, де гніздилися великі баклани (*Phalacrocorax carbo*).

Чотирьох сірих гусей на ставках біля с. Святилівка (Глобинський район Полтав-

ської області) бачили 6.06.2003 р. І.Г. Нікішенко та Н. Müller (особ. повід.).

14–15.06.2005 р. територіальна пара спостерігалася у заростях очерету на вологих луках біля с. Чутівка Знам'янського району Кіровоградської області. Гніздування сірих гусей відоме і в інших місцях Знам'янського району (Шевцов та ін., 2004).

Лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*). Рідкісний пролітний вид – протягом останніх десятиріч відмічався лише раз (Грищенко та ін., 1994). 19.10.2003 р. в Липівському орнітологічному заказнику на Кременчуцькому водосховищі ми спостерігали двох дорослих птахів. Проте восени 2004 р. чисельність лебедів-кликунів у цьому місці була досить високою. 30.10 було обліковано 6 дорослих птахів, 7.11 – 85 особин (серед них дорослі та молоді). В обох випадках можливий недооблік, через те що частина птахів трималася далеко від берега разом з лебедями-шипунами (*C. olor*). Подібна ситуація спостерігалася восени 2005 р. – з 240 лебедів, що облікували на акваторії водосховища, 38 визначені як шипуни, 2 – як кликуни, видова належність інших залишилася невідомою. 16.03.2005 р. 4 дорослих птахів бачили на полях фільтрації очисних споруд біля с. Червона Слобода (Черкаський район).

Галагаз (*Tadorna tadorna*). Вважається залітним птахом регіону (Лысенко, 1991), проте останнім часом став досить регулярно спостерігатися на весняному прольоті. На риборозплідних ставках в околицях с. Червона Слобода (Черкаський район) 1.04.1997 р. відмічено 2 пари, 8.04.1998 р. – 6 особин, 13.04.1999 р. – 2 птахи, 16.04.2000 р. – 1 особину. 23.12.1999 р. на очисних спорудах в цьому місці 2 галагази вперше зафіксовані в зимовий період.

Чирок-свистунець (*Anas crecca*). П.П. Орлов (1948) відносив цю качку до нечисленних гніздових видів у заплаві Дніпра. В останні десятиріччя надійних даних про гніздування немає. М.Л. Клестов (1991) вважав чирка-свистунця звичайним на Канівському водосховищі, а на Кременчуць-

кому його не виявив. В.І. Лисенко (1991) пише, що вид гніздиться на Ірдинських болотах, не наводячи будь-якої конкретної інформації. Нами 4.05.2004 р. на Ірдинських болотах відмічено 2 самців. Мисливствознавець В.О. Дзюба (особ. повід.) вважає, що на цих болотах вид гніздиться.

Сіра качка (*A. strepera*). Дані про гніздування в регіоні практично відсутні. Нами пара птахів у гніздовий період спостерігалася лише одного разу – 17.05.1997 р. качки годувалися на риборозплідному ставку в околицях с. Лозівок (Черкаський район). Самку двічі бачили 5.06.2004 р. над ставками біля с. Святилівка (Глобинський район). Рідкісний цей вид і в період міграцій. Пару спостерігали 5.04.2001 р. на Канівському водосховищі біля Канівської ГЕС. Дві пари сірих качок виявили 20.08.2004 р. на одному з риборозплідних ставків біля с. Леськи (Черкаський район). Одна особина була здобута мисливцями 13.09.2003 р. на Ірдинських болотах неподалік від смт Ірдинь (В.О. Дзюба, особ. повід.). В Липівському орнітологічному заказнику на Кременчуцькому водосховищі два птахи спостерігалися нами 19.10.2003 р. та 12 особин – 3.10.2004 р.

Білоока чернь (*Aythya nyroca*). За даними М.Л. Клестова (1991), є малочисельним гніздовим видом Канівського і Кременчуцького водосховищ. Останнім часом дані про гніздування відсутні. Біля с. Леськи (Черкаський район) на риборозплідних ставках з багатою водною рослинністю білооких черней спостерігали: 20.08.2004 р. – 11 особин, 26.08.2004 р. – 2 та 8 птахів на різних ставках; 29.08.2005 р. – 1. Враховуючи сприятливі умови, на цих ставках білоока чернь, можливо, гніздиться.

Чернь чубата (*A. fuligula*). Рідкісний гніздовий вид. Почав гніздитися у нижній частині Канівського водосховища у перші роки після його створення – у 1977 р. було знайдено 3 гнізда (Клестов, 1991; Лысенко, 1991). Нами 8.07.1995 р. на риборозплідних ставках між селами Лозівок та Тубільці (Черкаський район) спостерігалася

самка з 6 пташенятами, що покривалися пером.

Середній крохаль (*Mergus serrator*). Рідкісний пролітний вид, який в останні роки став зустрічатися частіше. В Липівському орнітологічному заказнику одну самку або молоду особину зареєстрували 16.11.2003 р. та дві – 30.11.2004 р.

Скопа (*Pandion haliaetus*). Регулярно зустрічається під час сезонних міграцій. Поодиноких птахів спостерігали на Дніпрі: 13.08.1995 р. – біля с. Пекарі (Канівський район), 15.08.1995 р. – біля м. Канів, 18.10.1997 р. – над м. Черкаси, 29.09.2002 р. – біля с. Хрещатик (Черкаський район), 6.10.2002 р. – неподалік від с. Кедина Гора (Золотоніський район), 17.09.2003 р. – біля с. Келеберда (Канівський район). Приліт зафіксовано 11.04.2003 р. біля с. Червона Слобода (Черкаський район). У квітні 2003 р. на Дніпрі неподалік від с. Коробівка (Золотоніський район) рибалками в сітках була знайдена мертва скопа з кільцем Helsinki Museum M-45627 (С.В. Надточій, особ. повід.). Виявилось, що птах був закільцьований пташеням 8.07.2000 р. в Фінляндії (Kumi, Joutseno, координати – 61.07 N, 28.30 E). Відстань між місцем кільцювання і повторної зустрічі – 1315 км.

Степовий канюк (*Buteo rufinus*). Одного полюючого птаха спостерігали 23.06.2000 р. над схилом балки в околицях с. Голлівка (Чигиринський район). 15.06.2004 р. в балці біля с. Тулинці Миронівського району Київської області знайдено гніздо з двома дорослими пташенятами і яйцем-розбавком (К.К. Сулима, особ. повід.). Гніздо було побудоване на товстій боковій гілці ясенюлистого клена на висоті близько 4 м. Воно знаходилося на території гніздової пари, виявленої тут ще в 2003 р. (Грищенко, 2003). Поодинокі степові канюки регулярно зустрічаються над полями в околицях сіл Тулинці, Пії, Ведмедівка, Грушів Миронівського району та Потапці Канівського району.

Малий підорлик (*Aquila pomarina*). Рідкісний гніздовий вид. На Ірдинських бо-

лотах гніздиться 3–4 пари. Перша гніздова територія існує в заболочених вільшняках за 5 км на північний захід від м. Сміла. Одного птаха тут спостерігали 9.07.1995 р. та пару 4.05.2004 р. Друга гніздова територія знаходиться за 2–3 км на південний захід від траси Черкаси – Канів, де токові польоти птахів спостерігали 30.04 і 1.05.2001 р., а також 29.04.2003 р. В районі звіроферми біля с. Будище Черкаського району 3.03.2005 р. спостерігали пару птахів та з пагорбів у підзорну трубу вистежили їхнє гніздо, розташоване у вільшняку. 17.06.2005 р. малий підорлик відмічений над Ірдинськими болотами біля смт Ірдинь Черкаського району.

18.05.2005 р. малий підорлик спостерігався у долині Супою біля с. Нехайки Драбівського району Черкаської області. 15.06.2005 р. ширяючий птах відмічений над долиною р. Інгулець біля с. Веселий Кут Знаменського району.

У 2003 р. спостерігалися групи птахів, які не брали участь у розмноженні. В ур. Гнилий Бакай за 2–3 км на північ від с. Тубільці (Черкаський район) над луками 1.06.2003 р. ми спостерігали 4 малих підорлики. Проте, 8.06.2003 р. птахів в даному місці не виявили, але дві особини спостерігали за 7 км – біля с. Хрещатик, де 26.05.2003 р. їх не було.

Під час міграцій малі підорлики рідкісні. Одну особину відмічено 3.10.2004 р. біля с. Чапаївка (Золотоніський район), двох поодиноких птахів бачили 1.04.2005 р. біля с. Мельники (Чигиринський район), одного – над Зміїними островами Канівського заповідника 31.03.2005 р. Досить інтенсивна міграція спостерігалася 8.04.1998 р. в околицях сіл Леськи та Червона Слобода (Черкаський район), коли на північний схід пролітали поодинокі підорлики та групи до 3 особин, всього 10 птахів.

Беркут (*Aquila chrysaetos*). 8.04.1998 р. молодий птах спостерігався в соснових посадках на березі Кременчуцького водосховища в околицях с. Червона Слобода (Черкаський район).

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*).

Були зібрані відомості, що доповнюють дані про поширення виду в регіоні (Гаврилук, Грищенко, 2000). Раніше не відоме заселення гніздо білохвостів було виявлене 31.05.2004 р. в соснових посадках між Кременчуцьким водосховищем і риборозплідними ставками біля с. Сагунівка (Черкаський район). Птахи успішно вивели 2 пташенят, не дивлячись на те, що навесні біля гнізда проводилася рубка лісу. В даному місці орлани гніздяться з 2002 р. (В.Г. Кривошия, особ. повід.). Підтверджено гніздування пари в ур. Кучугури біля с. Леськи (Черкаський район), про яку ми знали з даних опитувань (Гаврилук та ін., 2003). 31.05.2004 р. в ньому було 2 оперених пташенят. За словами егеря В.Г. Кривошиї (особ. повід.), в цьому гнізді орлани розмножуються принаймні з 1999 р.

Були отримані також нові відомості про розміщення орланів у зимовий період. 4 особи спостерігали 28.12.2003 р. на Дніпрі в околицях с. Лозівок (Черкаський район). Протягом останніх декількох років досить регулярно орлани стали зустрічатися взимку в районі Ірдинських боліт від траси Черкаси – Канів до смт Ірдинь (В.О. Дзюба, особ. повід.). Неподаляк від траси Черкаси – Канів 22.01.2003 р. бачили 4 особи, а в першій декаді січня 2004 р. – 2 птахи. До 4 орланів одночасно спостерігали взимку 2003–2004 рр. біля смт Ірдинь.

Частіше стали зустрічатися великі зграї орланів під час міграцій. Так, 3.10.2003 р. на Зміїних островах Канівського заповідника відмічено 14 особин різного віку (О.І. Храпко, особ. повід.).

Змієїд (*Circus gallicus*). Рідкісний гніздовий вид. Постійна гніздова територія існує в околицях с. Михайлівка (Канівський район). Поодиноких птахів над лінією газопроводу в цьому місці зустрічали 1.07.1995 р., 7.07.1997 р., двічі – 1.07.1999 р., причому один раз із змією у дзьобі, та 18.04.2004 р. Можливо, змієїдів цієї ж пари спостерігали двічі 26.05.2003 р. біля с. Хрещатик (Черкаський район). 22.05.2005 р. змієїда вперше виявили між селами Лозі-

вок та Тубільці (Черкаський район), де щорічно проводилися дослідження. Дві – три пари змієїдів гніздяться в районі Ірдинських боліт. 9.07.1995 р. полюючого над вирубками птаха спостерігали в околицях с. Баси (Черкаський район). 30.04.2001 р. одного змієїда бачили над болотом в районі греблі з ЛЕП. Над вирубками в Черкаському бору навпроти звіроферми біля с. Будище 30.05.2001 р. спостерігали одного полюючого птаха, а 29.04.2003 р. – пару. Над болотами в районі звіроферми одного змієїда бачили 3.05.2005 р.

Під час осінньої міграції змієїдів бачили: над м. Черкаси 12.09.1999 р. – одного, в околицях с. Кедина Гора (Золотоніський район) 6.10.2002 р. – одного та 3.10.2004 р. – двох, що летіли окремо, 30.08.2005 р. – одного над садибою Канівського заповідника. Приліт зафіксовано 11.04.2003 р. біля с. Червона Слобода (Черкаський район) та 1.04.2005 р. біля с. Мельники (Чигиринський район).

17.06.2005 р. дорослий птах з підлетком, який літав за ним, випрохуючи їжу, спостерігався на Ірдинських болотах біля смт Ірдинь. Молодий птах мав характерне білувате і пухнасте оперення голови і шиї. Цікавою є настільки рання зустріч літаючого підлетка змієїда. Літаючі молоді птахи в Україні з'являються як правило лише в кінці липня – на початку серпня (Зубаровський, 1977; Стригунов, 1986).

Орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*). У період міграцій птахів світлої морфи спостерігали: по одному 25.08.2002 р. біля с. Хутори та 26.08.2004 р. біля с. Червона Слобода (Черкаський район), дві особи 14.09.2002 р. біля с. Чапайівка (Золотоніський район). 8.06.2004 р. орел-карлик світлої морфи відмічений над лісом біля північно-західної околиці с. Мельники (Чигиринський район).

Білоголовий сип (*Gyps fulvus*). 21.10.2005 р. 2 дорослих птахи спостерігалися над Дніпром біля Канева. Зальоти сипів відмічалися на Черкащині й раніше (Орлов, 1948).

Степовий лунь (*Circus macrourus*). 14.06.2005 р. пара спостерігалася над поля-

ми біля с. Косарі Кам'янського району Черкаської області. Птахи відмічені неподалік від того місця, де самець степового луня реєструвався у 1999 р. (Грищенко та ін., 1999).

Лучний лунь (*C. pygargus*). 11.05.1996 р. самка відмічена над островами у верхів'ях Кременчуцького водосховища. 18.05.2005 р. пара лучних лунів спостерігалась у долині Супою біля с. Підставки Золотоніського району.

Польовий лунь (*C. cyaneus*). Зустрічається під час сезонних міграцій та на зимівлі. На осінньому прольоті самок або молодих птахів відмічено: 25.10.1998 р. – одна особина біля с. Чапаївка (Золотоніський район), 21.10.2001 р. – два птахи над Черкаським бором, 12.10.2004 р. – один птах біля с. Мельники (Чигиринський район). Поодиноких самців спостерігали 8.11.2001 р. – над м. Черкаси, 23.11.2002 р. – в околицях с. Нова Ярославка (Шполянський район), 1.04.2003 р. – біля с. Лубенці (Чигиринський район), 31.03.2005 р. – над Зміїними островами Канівського заповідника. 8.11.2003 р. два самці відмічені над полями в районі Канівського заповідника. Самця та самку окремо бачили 16.03.2005 р. біля с. Червона Слобода (Черкаський район). Три самки або молодих птахи та два самці спостерігали 23.10.2005 р. біля с. Чапаївка (Золотоніський район). В зимовий період самців спостерігали 15.01.2003 р. над м. Черкаси та 25.01.2003 р. біля с. Червона Слобода (Черкаський район).

Сапсан (*Falco peregrinus*). Одну молодшу особину бачили на околиці м. Черкаси 5.02.1996 р. Птаха спостерігали спочатку в польоті, після чого він сів на дах заводського приміщення, де знаходився близько 5 хвилин. Одного дорослого сапсана спостерігали в Липівському орнітологічному заказнику на Кременчуцькому водосховищі 23.10.2005 р.

Балабан (*F. cherrug*). Пролітного балабана над м. Черкаси спостерігали 22.03.1995 р. Двох пролітних птахів бачили 18.04.2004 р. над вирубкою між селами Станіславчик (Черкаський район) та Михайлівка (Канівський район). Невизначеного велико-

го сокола (балабана або сапсана) бачили 5.06.1996 р. в м. Черкаси.

Сірий журавель (*Grus grus*). Останнім часом принаймні 1–2 пари журавлів почали гніздитися на заболочених ділянках Михайлівського лісу між селами Михайлівка, Хрещатик і Станіславчик (Грищенко та ін., 1998, 2003). Іншим місцем гніздування є Ірдинські болота. За даними Ю.Д. Головченка (особ. повід.), територіальна пара журавлів з'явилася в районі звіроферми біля с. Будище у 1998 р. Нами в цьому місці на світанку 1.05.2001 р. відмічений типовий унісональний дует пари і двічі голос поодинокого птаха. За даними робітника лісового господарства, який цілодобово охороняв техніку біля болота з середини квітня, крики журавлів він чув регулярно. Журавлі тримаються заболочених вільшняків. За словами егерів Соснівського мисливського господарства, журавлі на Ірдинських болотах у гніздовий період тримаються щороку, біля звіроферми живе 2 пари. Почали траплятися також зграйки птахів, що не розмножуються – 22.05.2003 р. над полями біля с. Хутори (Черкаський район) загалом спостерігали 18 журавлів.

Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*). Крім русла Дніпра у гніздовий період регулярно спостерігається на риборозплідних ставках: біля с. Лозівок (Черкаський район) 17.05.1997 р. – пара, 21.05.2000 р. – 4 поодинокі особини, 1.06.2003 р. – 3 птахи, 8.06.2003 р. 7 – куликів-сорок. Скоріше всього, частина птахів, що тут тримається, не розмножуються. На ставках біля с. Червона Слобода (Черкаський район) 7.05.2002 р. відмітили одного птаха, 4 особини бачили 11.06.2003 р. На ставках біля с. Худяки 18.05.2005 р. відмітили 2 птахів. Одного кулика-сороку спостерігали 31.05.2004 р. на березі Кременчуцького водосховища біля с. Сагунівка (Черкаський район).

Чорниш (*Tringa ochropus*). За літературними даними, південна межа ареалу проходить через Черкаську область (Кістяківський, 1957 та ін.). Проте гніздо з кладкою на Черкащині було знайдене лише одного разу – П.П. Орловим (1948) на болоті

Гали 4.06.1937 р. П.П. Рева (1972) вказує, що після створення Кременчуцького водосховища чорниш перестав гніздитися в його межах. Про можливість гніздування виду на Черкащині у наш час згадує Є.О. Лебідь (1995), який відмічав птахів вздовж р. Ірдинка. Нами в цьому місці один чорниш спостерігався 1.05.2001 р. – над болотом в районі звіроферми біля с. Будище. Пара птахів, що проявляла хвилювання, відмічена 4.05.2004 р. на Ірдинських болотах у заболоченому вільшняку неподалік від с. Баси (Черкаський район). На невеликому лісовому озері на узліссі Мошногірського кряжу біля с. Мошни (Черкаський район) одного чорниша ми бачили 8.06.2003 р. Двічі одного птаха спостерігали 14.06.1998 р. на руслі Дніпра біля с. Сокирна (Черкаський район).

Вальдшнеп (*Scolopax rusticola*). За даними Є.О. Лебеда (1995), є рідкісним, спорадично гніздуючим видом. За період 1980–2003 рр. в області відомо лише 5 випадків гніздування (Горошко і др., 1989; Гаврилюк, 1992; Лебедь, Головченко, 1995). Тяга вальдшнепа регулярно спостерігалася вечорами під час наших досліджень біля с. Трахтемирів (Канівський район), де ці птахи, ймовірно, гніздяться: 29.04–1.05.1993 р., 19.05.1995 р., 8.06.1996 р., 10.06.1997 р., 3.05.1998 р. Птахи трималися довгого розгалуженого яру з невисихаючим струмком на його дні. 30.04.2001 р. тяга вальдшнепа відмічена над Ірдинськими болотами в районі звіроферми.

Чорноголовий реготун (*Larus ichthyaetus*). Після появи колонії цих мартинів у Сульській затоці Кременчуцького водосховища (Клестов, 1993; Клестов і др., 1995), декілька разів відмічали зальоти реготунів на Черкащині: на ставках біля с. Лозівок (Черкаський район) 17.05.1997 р. спостерігали 3 особини та 4 – 27.05.1998 р. Дві особини бачили 18.06.1998 р. на Кременчуцькому водосховищі в околицях с. Чапаївка (Золотоніський район). Проте в останні роки птахів не відмічали.

Чеграва (*Hydroprogne caspia*). 26.08.

2004 р. 2 та 7 птахів спостерігали на рибозплідних ставках біля с. Червона Слобода (Черкаський район).

Голуб-синяк (*Columba oenas*). П.П. Орлов (1948) відносив вид до гніздових на Черкащині. Проте, в останні десятиріччя, у зв'язку зі скороченням чисельності, дані про гніздування були відсутні. 4.04.2004 р. в Черкаському бору в стиглому розрідженому сосновому лісі біля с. Руська Поляна (Черкаський район) ми зустріли пару цих птахів. Самець активно токував: воркував, здійснював токові польоти та погони за самкою. 16–17.06.2005 р. токуюча пара спостерігалася в іншому місці Черкаського бору – неподалік від с. Дубіївка. Одну особину бачили 15.05.2005 р. над луками з групами верб та тополь біля с. Червона Слобода (Черкаський район), 30.05.2005 р. двох птахів – над полями біля с. Яблунів (Канівський район). Таким чином, нині голубасиняка можна віднести до птахів, що ймовірно гніздяться в Черкаській області. На прольоті вид зустрічається частіше. 3.10.2004 р. на узбережжі Кременчуцького водосховища біля с. Чапаївка (Золотоніський район) відмітили 5 і 4 птахів.

Дятел білоспинний (*Dendrocopos leucotos*). Є рідкісним гніздовим птахом Черкаської області. І.С. Мітяй (1985) реєстрував його гніздування в заплавах і заболочених лісах Мошногірського кряжу. В цій же місцевості, на Ірдинських болотах, по одній самці в різних місцях нами відмічено 30.04 і 1.05.2001 р.

Жовтоголова плиска (*Motacilla citreola*). Поширена спорадично. Студент Черкаського державного технологічного університету М.М. Борисенко (особ. повід.) 14.05.2005 р. спостерігав самця та сфотографував його біля водойми у південній частині м. Золотоноша. 18.05.2005 р. дві пари відмічені нами у долині Супою біля с. Безпальче Драбівського району. Досить висока чисельність жовтоголової плиски на частково осушених болотах між селами Броварки (Золотоніський район), Тарасівка і Пологи-Яненки (Переяслав-Хмельницький

район). На ділянці болотистих луків площею близько 50 га 19.05.2005 р. обліковано 5 пар. 5.06.2005 р. самця з виводком спостерігали на луках біля с. Червона Слобода (Черкаський район).

15.06.2005 р. поселення з кількох пар виявлене на вологих луках у верхів'ях Інгульця між селами Черноліска та Цибульове Знам'янського району. Вперше в Кіровоградській області вид знайдений у 1993 р. біля с. Ясинуватка Олександрійського району (Шевцов, 2001).

Польовий шеврик (*Anthus campestris*). Поширений спорадично. Раніше спостерігався на полі біля с. Буда Чигиринського району (Грищенко та ін., 1999). 15.06.2005 р. відмічений на сухих схилах біля с. Черноліска Знам'янського району.

Лучний шеврик (*A. pratensis*). 15.06.2005 р. виявлене поселення принаймні з 3–5 пар на вологих луках у долині Інгульця біля с. Черноліска Знам'янського району. Це місце знаходиться значно далі на південь від південної межі ареалу виду в Україні, яка наводиться в літературі (Белик, Гаврись, 1996; Hötter, Štastný, 1997; Фесенко, Бокотей, 2002), хоча згадки про гніздування лучного шеврика у Кіровоградській області були й раніше (Булахов, 1968; Андрієнко та ін., 1999).

Звичайна горихвістка (*Phoenicurus phoenicurus*). Небагаточисельний гніздовий вид, яким був і раніше (Орлов, 1948). Поширений спорадично. Нами у гніздовий період 1994 р. пара неодноразово спостерігалася у Ботанічному саду Черкаського університету, де 22.06 відмічені підлетки. У 1994 р. самця бачили в іншому районі Черкас (Гаврилюк, 1996). 10.06.1995 р. самець відмічений у стиглій діброві біля с. Будище (Черкаський район). 18.04.2004 р. самець виявлений між селами Станіславчик (Черкаський район) та Межиріч (Канівський район). Він тримався ділянки розрідженого мішаного лісу (сосна, дуб, береза), де були дупла дятлів та шпаківні. 4.05.2004 р. двох самців чули в середньовікових соснових насадженнях з розвинутим підліском неподалік від с. Баси (Черкаський район). 3.05.

2004 р. самець був виявлений у стиглому розрідженому бору неподалік від м. Черкаси. 4.05.2004 р. два самці зареєстровані у стиглих розріджених сосняках біля с. Руська Поляна (Черкаський район). 17.06.2005 р. гніздо знайдене у Черкаському бору неподалік від с. Дубіївка Черкаського району. Горихвістки годували пташенят у шпаківні серед світлого соснового лісу біля вирубки.

Білобровий дрізд (*Turdus iliacus*). 10.05.1996 р. співаючий самець зареєстрований у верхів'ях Кременчуцького водосховища на лівому березі біля гирла Супою.

Чикотень (*T. pilaris*). Вид, який протягом другої половини ХХ ст. в Україні розширяв ареал. На Черкащині вперше гніздо з 5 яйцями було виявлене нами ще 23.06.1987 р. у соснових посадках неподалік від Канівського водосховища біля м. Канів. Пташенята залишили гніздо 9.07 при його огляді. Гніздо з 4 пташенятами, у яких росли махові пера, в цій же місцевості знайдене 21.05.1989 р. Воно було розміщене на сосні на висоті лише 1 м. В наш час чикотень залишається небагаточисельним видом. Постійна колонія існує у гирлі р. Рось біля с. Хрещатик (Черкаський район). У 2005 р. колонія з декількох пар виникла на околиці м. Канів.

Дрізд-омелюх (*T. viscivorus*). У гніздовий період одного птаха зустріли 13.07.2004 р. в стиглому суборі біля с. Лозівок (Черкаський район).

Чубата синиця (*Parus cristatus*). Протягом 2004–2005 рр. у доповнення до опублікованих даних по поширенню виду (Гаврилюк, 2004) зібрані нові. 18.04.2004 р. вздовж лінії газопроводу у Михайлівському лісі біля с. Межиріч (Канівський район) на маршруті протяжністю близько 5 км обліковано три самці. По одному птаху спостерігали 3.05.2004 р. в стиглому сосновому лісі на околиці м. Черкаси та 13.07.2005 р. біля с. Келеберда (Канівський район). 4.05.2004 р. у соснових лісах біля с. Баси (Черкаський район) обліковано три пари.

Чорна синиця (*P. ater*). Протягом 2004–2005 рр. у доповнення до опублікованих

даних по поширенню виду (Гаврилюк, 2004) зібрані нові. 22.05.2005 р. у соснових посадках між селами Лозівок і Тубільці (Черкаський район) було виявлено гніздо з пташенятами. Воно знаходилося під землею у порожнині трухлявого пенька, повністю засипаного землею. До гнізда вела нора довжиною близько 10 см. 14.04.2004 р. 2–3 пари виявлені в лісопарку “Соснівка” на околиці м. Черкаси. 18.04.2004 р. вздовж лінії газопроводу у Михайлівському лісі біля с. Межиріч (Канівський район) на маршруті протяжністю близько 5 км обліковано 6 самців. 3.05.2004 р. біля мікрорайону Дахнівка м. Черкас у сосновому лісі чули одного птаха. 4.05.2004 р. у соснових лісах біля с. Баси (Черкаський район) обліковано 9 пар. В 2004 р. пара гніздилася у м. Черкаси в парку 50-річчя Жовтня, де 28.05 спостерігали одну особину. 3.05.2005 р. самець виявлений в сосновому лісі неподалік від с. Будище (Черкаський район). 4.05.2005 р. в соснових лісах біля с. Руська Поляна обліковано 4 пари. 18.05.2005 р. одного самця зустріли в соснових посадках на березі Кременчуцького водосховища біля с. Сагунівка (Черкаський район). Це найпівденніша відома точка гніздування.

Канарковий в’юрок (*Serinus serinus*). Протягом 2004–2005 рр. чисельність збільшувалася. У 2005 р. у м. Черкаси нам було відомо 4 пари, у м. Канів – 2. Самці також були виявлені: 4.05.2005 р. – у середньовікових соснових посадках біля с. Руська Поляна (Черкаський район), 5.06.2005 р. – на деревах вздовж луків біля с. Червона Слобода (Черкаський район).

Чиж (*Spinus spinus*). Гніздування в Черкаській області залишається не доведеним, хоча й цілком імовірним (Гаврилюк, 2004). Ми одного птаха чули 4.05.2004 р. в лісі біля с. Баси (Черкаський район). За даними орнітолога-любителя В.І. Хорова, протягом останніх років чижі регулярно відловлювалися ним у Черкаському бору біля с. Геронимівка (Черкаський район), у червні 2004 р. була спіймана самка з насідною плямою в м. Черкаси біля обласної лікарні.

Просянка (*Emberiza calandra*). Поширена спорадично. 5.06.2004 р. самець був виявлений на луках з поодинокими деревами біля с. Святилівка (Глобинський район). 5.06.2005 р. на краю луків з рядом дерев вздовж дороги було знайдено гніздо з 5 пташенятами, у яких ростуть махові пера. Воно було розташоване серед заростей злакових рослин висотою близько 0,6 м. 19.05.2005 р. співаючий самець відмічений на полі між селами Броварки Золотоніського району і Тарасівка Переяслав-Хмельницького району біля масиву меліорованих боліт. 14–15.06.2005 р. просянки неодноразово спостерігалися на луках у верхів’ях Інгульця між селами Цибульове, Чутівка та Чорноліска Знамянського району.

Садова вівсянка (*E. hortulana*). У 1930–1940 рр. була звичайним гніздовим видом (Орлов, 1948). У наш час – небагатовчисельна і розповсюджена спорадично. 8.06.1996 р. між селами Григорівка і Луковиця (Канівський район) відмічені три співаючі самці. Два з них трималися вздовж дороги з нерозораною смугою різнотрав’я та поодинокими кущами робінії серед полів; третій – на узліссі посадок цих дерев. У попередні та наступні роки у цих місцях садові вівсянки нами не спостерігалися. За даними орнітолога-любителя В.І. Хорова, постійне поселення з 4–5 пар існує у дубово-ясеневих посадках серед полів біля м. Черкаси. Гніздо з 4 пташенятами, у яких росли пеньки махових пер, було знайдено нами 5.06.2004 р. між селами Тимченки та Першотравневе (Чорнобаївський район Черкаської області). Воно було розміщене на дні невеликої балки серед розріджених заростей полину і кропиви. 19.05.2005 р. три пари виявлені на полі між селами Броварки Золотоніського району і Тарасівка Переяслав-Хмельницького району біля масиву меліорованих боліт.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрієнко Т.Л., Терещенко П.С., Клєстов М.Л. та ін. (1999): Заповідні куточки Кіровоградської землі. Київ: Арктур-А. 1-240.

- Белик В.П., Гаврись Г.Г. (1996): К уточнению южных границ гнездового распространения лугового конька. - Птицы басс. Сев. Донца. 3: 80-85.
- Булахов В.Л. (1968): Формирование орнитофауны Днепродзержинского водохранилища. - Орнитология. М.: МГУ. 9: 178-187.
- Гаврилюк М.Н. (1992): Знахідка гнізда слукви у Канівському Придніпров'ї. - Беркут. 1: 64.
- Гаврилюк М.Н. (1996): Орнитофауна міста Черкаси. Черкаси: Черкаський НДІТЕХІМ. 1-32.
- Гаврилюк М.Н. (2004): О редких гнездящихся воробьиных птицах Черкасщины. - Беркут. 13 (1): 18-22.
- Гаврилюк М.Н., Грищенко В.Н. (2000): Современное состояние популяции орлана-белохвоста в Среднем Приднепровье. - Беркут. 9 (1-2): 28-38.
- Гаврилюк М.Н., Грищенко В.М., Домашевський С.В. (2003): Моніторинг орлана-білохвоста *Haliaeetus albicilla* в Київській і Черкаській областях у 2001-2002 роках. - Пріоритети орнітологічних досліджень. Матер. і тези доповідей VIII наук. конф. орнітологів заходу України, присвяч. пам. Г. Бельке. Львів-Кам'янець-Подільський. 113-114.
- Горошко О.А., Грищенко В.Н., Згерская Л.П., Лопарев С.А., Петриченко Л.Ф., Ружиленко Н.С., Смогоржевский Л.А., Цвельх А.Н. (1989): Позвоночные животные Каневского заповедника. - Флора и фауна заповедников СССР. М. 1-42.
- Грищенко В.М. (1992): Чорний лелека у Канівському Придніпров'ї. - Чорний лелека в Україні. Чернівці. 18-19.
- Грищенко В.М. (2001): Міграції білих чапель у районі Канівського заповідника. - Запов. справа в Україні. - 7 (2): 29-31.
- Грищенко В.Н. (2003): Новые находки редких видов птиц на юге Киевской области. - Беркут. 12 (1-2): 13.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н. (1998): Встречи красноробой казарки на Среднем Днепре. - Казарка. 4: 138-139.
- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н., Лопарьов С.О., Яблоновська Є.Д. (1994): Матеріали по рідкісних та залітних видах птахів Східної Черкасщини. - Беркут. 3 (1): 49-50.
- Грищенко В.М., Лопарев С.О., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (1998): Птахи Червоної книги України у Канівському заповіднику та його околицях. - Запов. справа в Україні. 4 (1): 70-74.
- Грищенко В.М., Лопарев С.О., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (2003): Нові дані про рідкісних та залітних птахів Канівського заповідника та його околиць. - Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. Матер. конф., присвяч. 80-річчю Канівського природного заповідника (м. Канів, 9-11 вересня 2003 р.). Канів. 209-211.
- Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д., Кушка Т.Я. (1999): До орнітофауни Холодного яру та його околиць. - Беркут. 8 (1): 77.
- Зубаровський В.М. (1977): Фауна України. Т. 5. Птахи. Вип. 2. Хижі птахи. К.: Наук. думка. 1-322.
- Кістяківський О.Б. (1957) Фауна України. Птахи. К. 4: 1-432.
- Клестов Н.Л. (1991): Формирование околородных орнитокомплексов под влиянием гидростроительства (на примере р. Днепр). (Препринт 91.3. АН УССР. Ин-т зоол.). Киев. 1-70.
- Клестов Н.Л. (1993): О гнездовании черноголового хохотуна (*Larus ichthyæetus*) на Кременчугском водохранилище. - Вестн. зоол. 5: 56.
- Клестов Н.Л., Гаврись Г.Г., Андриевская Е.Л. (1995): Сульський залив Кременчугського водохранилища. - Территории Украины, важные для сохранения видовой разнообразия птиц. Киев. 1-37.
- Лебедь Е.А., Головченко Ю.Д. (1995): Встречи редких и малочисленных видов птиц в Черкасском районе. - Беркут. 4 (1-2): 101.
- Лебідь Є.О. (1995): Кулики Наддніпрянського Лісостепу (на прикладі Лівобережної частини). - Автореф. дис. ... канд. біол. наук. Київ. 1-24.
- Лысенко В.И. (1991): Фауна Украины. Т. 5. Птицы. Вып. 3. Гусеобразные. К.: Наукова думка. 1-208.
- Митяй И.С. (1985): Дятловые Приднепровской Лесостепи. - Автореф. ... дис. канд. биол. наук. Киев. 1-26.
- Орлов П.П. (1948): Орнітофауна Черкаського району. - Наук. зап. Черкаського держ. пед. ін-ту. 2 (2): 1-118.
- Рева П.П. (1972): Охотничье-промысловые птицы Кременчугского водохранилища и пути их рационального использования. - Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Харьков. 1-23.
- Смогоржевский Л.А. (1952): Орнитофауна Каневского биогеографического заповедника и его окрестностей. - Наук. зап. Київ. держ. ун-ту. 2 (1): 101-187.
- Стригунов В.И. (1986): Хищные птицы лесостепи бассейна Днепра. - Дис. ... канд. биол. наук. Черкассы. 1-203.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2002): Птахи фауни України-їни: польовий визначник. К. 1-416.
- Шевцов А.О. (2001): Гніздування жовтоголової пліски на Кіровоградщині. - Беркут. 10 (1): 19.
- Шевцов А.О., Санжаровський Ю.О., Соріш Р.В., Єфремов В.Л. (2004): Нові, рідкісні та малочисельні птахи Кіровоградської області. - Беркут. 13 (1): 13-17.
- Hötter H., Štastný K. (1997): Meadow Pipit. - The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London: T. & A.D. Poyser. 488-489.

М.Н. Гаврилюк,
біологічний факультет,
Черкаський університет,
бул. Шевченка, 81,
м. Черкаси, 18000,
Україна (Ukraine).